

A KÖTŐDÉS GENERÁCIÓS ÁTVITELE: EGY ÚJ ELMÉLET*

*Fónagy Péter***

A kötődési rendszer mint a homeosztatisz szabályozás bioszociális mechanizmusa

A John Bowlby (Bowlby, 1969; Bowlby, 1973; Bowlby, 1980) nevéhez fűződő kötődéelmélet egyetemes szükségletként írja le a szoros érzelmi kötődés kialakítására való igényt. Ennek gyökere a korai kapcsolatok reciprok jellegén alapul, ami a normál fejlődés feltétele valószínűleg minden emlősnél, beleértve az embert is (Hofer, 1995). Az emberi csecsemő kötődési viselkedésére (a közelség keresése, mosolygás, csimpaszkodás) a felnőtt kötődési viselkedése (érintés, tartás, megnyugtás) kiegészítő módon válaszol. Ezek a reakciók erősítik a csecsemőnek az adott felnőtt iránti kötődési viselkedését. A kötődési viselkedés aktíválódása attól függ, hogy a csecsemő hogyan értékeli a környezeti jelzéseket, amelyek következképp a biztonság vagy a bizonytalanság szubjektív élményében fogalmazódnak meg. A kötődési rendszer célja a biztonság élményének átélése; ez a legelső és legfontosabb célja az érzelmi élet szabályozásának (Sroufe, 1996). Ebben az értelmében számos mentális zavar kialakulásának hátterében fölfedezhető, s következképp a pszichoterápiás hozzáállás módszerét is meghatározza.

* Az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesület „Fejlődés és Pszichoanalízis” Munkacsoportjának megbeszélése számára készített tanulmány, 1999. május 13.

** Fónagy Péter tudományos publikációit Peter Fonagyként jegyzi. Itt azonban – tekintettel arra, hogy jelen számunk 107. oldalán egy Budapesten, magyar nyelven készült interjú is közlünk vele – neve is magyaros formában szerepel.

Egyikünk sem születik azzal a képességgel, hogy saját érzelmi reakcióit szabályozni tudja. A diádikus szabályzó rendszer akkor fejlődik ki, ha a csecsemő pillanatnyi állapotváltozásaira vonatkozó jelzéseit a gondozó személy érti, és reagál azokra, úgy, hogy közben megvalósítja azok szabályozását. A csecsemő megtanulja, hogy aktivációs szintje a gondozó személy jelenlétében nem vezet olyan dezorganizációhoz, ami túlmutatna saját megküzdési képességein. Tudja, hogy gondozója mindig ott van, hogy helyreállítsa a szükséges egyensúlyt. A számára kontrollálhatatlan aktivációs szintek átélésekor a csecsemő keresi a gondozóval való testi közelséget a megnyugtató és a homeosztázis helyreállításának reményében. A csecsemő viselkedése az első életév végére célirányos, és nyilvánvalóan specifikus elvárásokon alapul. Gondozójával való korábbi tapasztalatai reprezentációs rendszerekbe sűrűsödnek, ezeket a rendszereket nevezte Bowlby (1973) „belső munkamodelleknek”. A kötődési rendszer tehát egy nyitott, bioszociális homeosztatisz szabályzó rendszer.

Kötődési minták a csecsemőkorban

A kötődéelmélet másik nagy úttörője, Mary Ainsworth (1969; 1985; Ainsworth, Blehar & Wall, 1978) fejlesztette ki a csecsemő – viselkedésben megnyilvánuló – belső működési modelljeinek megfigyelésére szolgáló, jól ismert laboratóriumi eljárást. A csecsemők, számukra ismeretlen helyzetben, gondozójuktól rövid időre elválasztva, négyfajta viselkedésminta egyikét mutatják.

A *biztonságosan kötődő*nek osztályozott csecsemők készségesen explorálnak az elsődleges gondozó személy jelenlétében, szorongást mutatnak az idegen megjelenésére és elkerülik őt, kiborulnak a gondozó távozásakor, majd amikor visszatér, aktívan keresik a vele való kontaktust, és könnyen megnyugtathatóak a gondozó által. Ezt követően visszatérnek az explorációhoz.

Vannak olyan csecsemők, akik láthatóan kevésbé szoronganak a gondozótól való szeparációkor, azt követően nem keresik a gondozóval való közelséget, és nem feltétlenül a gondozót preferálják az idegennel szemben. Ezeket a csecsemőket nevezzük *szorongó/elkerülő* csecsemőknek.

A harmadik kategóriába tartozó *szorongó/ambivalens* csecsemők csak kevésbé explorálnak és játszanak, a gondozó távozásakor extrém módon kiborulnak, a szeparációt követően a megnyugtató kísérletekkel szemben aktívan ellenállnak, makacsul folytatják a sírást, vagy passzív módon

tovább nyögdecselnek. A gondozó jelenléte és megnyugtatósi próbálkozásai hiábavalóak: úgy tűnik, a csecsemő szorongása és haragja meggátolja, hogy érvényesüljön a gondozó közelségének megnyugtató hatása.

A biztonságosan kötődő csecsemők viselkedése a jól koordinált, szenitív interakciók tapasztalatán alapul, vagyis azon az élményen, hogy a gondozó nem, vagy csak ritkán túlstimuláló, valamint hogy képes újra stabilizálni a csecsemő dezorganizálódó érzelmi reakcióit. Következésképp ezeknek a csecsemőknek a viselkedése stresszteni helyzetekben is viszonylag szervezett marad. A negatív érzelmek kevésbé fenyegetőek, sőt jelentésteliek és kommunikatív értékük van (Grossmann & Schwann, 1986; Sroufe, 1979; Sroufe, 1996).

A szorongó/elkerülő módon kötődő csecsemőknek feltehetően olyan tapasztalataik lehetnek, hogy gondozójuk nem volt képes újra stabilizálni érzelmi aktivációs szintjüket, vagy éppenséggel túlstimuláló, érzelmi-
leg tolakodó volt. Ezek a csecsemők következőképp *túlszabályozzák* affektusaikat, és elkerülik azokat a helyzeteket, amelyek feltehetőleg stresszteni számukra. A szorongó/ambivalens módon kötődő gyermekek ezzel szemben *alulszabályozzák* érzelmeiket, stresszjelzéseiket föl-
erősítik, valószínűleg abbéli erőfeszítésükben, hogy kicsalják a várt választ a gondozóból. Fenyegetettségerzésre vonatkozó küszöbük alacsony, következőképpen ezek a gyerekek folyamatosan a gondozóval való közelség és kontaktus keresésével vannak elfoglalva, ugyanakkor frusztrálnak érzik magukat még akkor is, ha a gondozó elérhető a kontaktus számára (Sroufe, 1996).

A csecsemők negyedik csoportja láthatóan irányvesztett, szervezetlen viselkedést mutat, azt a benyomást keltve, hogy viselkedése dezorganizálódott és dezorientálódott (Main & Solomon, 1990). Ezeket a csecsemőket – akik lemerevednek, kezükkel tapsolnak, fejüket falba dőngetik, vagy még a gondozó jelenlétében is menekülni próbálnak a helyzetből – *dezorganizált/dezorientált* módon kötődőknek nevezzük. Általános feltevés, hogy ezeknek a csecsemőknek a gondozó személy jelenléte a félelem és a megnyugtató forrása egyszerre, következőképp a kötődési-viselkedéses rendszer erőteljesen konfliktusos motivációkat mozgósít. Nem meglepő, hogy a súlyos érzelmi elhanyagolásnak vagy a szexuális bántalmazásnak gyakran szoros kapcsolata van ezzel a kötődési mintával (Cicchetti & Beeghly, 1987; Main & Hesse, 1990). Ez utóbbi csoportot szeretném részletesebben megvizsgálni ebben a tanulmányban.

A kötődési minták folytonossága

Bowlby vetette fel, hogy a szelről és a másikról alkotott belső munkamodellek alapozzák meg minden későbbi kapcsolat prototípusát. Ezek a modellek viszonylag stabilak maradnak egész életen át (Collins & Read, 1994). A kötődésemélet követői szerint az érzelmekhez való rugalmas hozzáférés korai élménye meghatározó jelentőségű. Az autonóm szelf élménye teljes mértékben a biztonságos szülő–csecsemő kapcsolat talaján bontakozik ki (Emde & Buchsbaum, 1990; Fonagy et al., 1995a; Lieberman & Pawl, 1990). A biztonságosan kötődő gyermek számára a stabil érzelmi kontroll lehetővé teszi, hogy saját belső élményét magáénak érezze, és olyan intencionális lénynek fogja fel önmagát és másokat, akiknek viselkedését mentális állapotok, gondolatok, érzések, vágyak és hiedelmek szervezik (Fonagy et al., 1995a; Sroufe, 1990). Ezzel összhangban állnak azok a longitudinális kutatások, amelyek kimutatták, hogy a biztonságosan kötődő gyermekek sokkal rugalmasabbak, magabiztosabbak és sokkal inkább orientálódnak a társas kapcsolatok felé (Sroufe, 1983; Waters, Wippman & Sroufe, 1979). Együttérzőbbek, ha valakit kiborulni látnak (Kestenbaum, Farber & Sroufe, 1989), és érzelmileg mélyebbek a kapcsolataik (Sroufe, 1983; Sroufe, Egeland & Kreutzer, 1990).

Előrejelzés a felnőtt kötődés mérése alapján

A kötődés stabilitását azok a longitudinális tanulmányok demonstrálják, amelyekben a csecsemővel felvett Idegen Helyzetet követően az illetőt serdülő, illetve fiatal felnőtt korában a Felnőtt Kötődési Interjúval (AAI) (George, Kaplan & Main, 1996) vizsgálják meg. Biztos vagyok benne, hogy sokuk számára jól ismert ez a lenyűgöző, strukturált klinikai eszköz, amely a gyermekkori kötődési kapcsolatok narratív történetét hívja elő – a korai kapcsolatok jellemzőit, a szeparációs élményeket, a betegséggel, büntetéssel, tárgyvesztéssel, rossz bánásmóddal és bántalmazással kapcsolatos élményeket. Az AAI értékelő rendszere (Main & Goldwyn, 1994) az egyéneket a biztonságos/autonóm, bizonytalan/ellenes, bizonytalan/önmarcangoló, vagy a megoldatlan kötődés négy kategóriájának egyikébe sorolja be, a veszteség, illetve a trauma átélésének elbeszélése alapján – azaz olyan kategóriák szerint, amelyek a korai tapasztalatok elbeszéléésének strukturális jellemzőin alapulnak.

Az *autonóm* kategóriába tartozó egyének nagyra értékelik a korai kötődési kapcsolatokat, az ezzel kapcsolatos emlékeket koherensen integrálják jelentéstartalomban, és ezeket az élményeket meghatározónak tartják. Ezzel szemben a bizonytalan kötődésű egyének a korai kapcsolat emlékeit és ezek jelentését hiányosan integrálják. A *bizonytalan/elengedő* kötődésűek kerülő módon eltagadják emlékeiket, s vagy idealizálják, vagy leértékelik (néhánykor egyidejűleg szélsőségesen értékelik) a korai kapcsolatok jelentőségét. Az *önmarcangoló* kötődésű egyének zavarodottnak tűnnek, haragosan vagy éppenséggel passzívan viszonyulnak a kötődési figurához, gyermekkori sérelmeikre panaszkodnak, és a makacs, ambivalens, tiltakozó csecsemő benyomását keltik. A *megoldatlan* kötődésű egyének a gyermekkori traumák, illetve a későbbi veszteség élmények elbeszélésekor korai kötődési kapcsolatuk reprezentációjának súlyos dezorganizációját mutatják, amely az elbeszélés szemantikus és szintaktikus konfúzióiban nyilvánul meg.

Három fontos tanulmány is (Hamilton, 1994; Main, 1997; Waters, Merrick, Albersheim, Treboux & Crowell, 1995) 68–75 százalékos konkordanciát mutatott ki a csecsemőkori és a felnőttkori kötődési típusok között. Ez igen jelentős szintű konzisztencia a csecsemőkorban megfigyelhető viselkedés és annak felnőttkori következménye között. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a tanulmányokban fellelhető egyéni különbségek a környezetnek éppúgy betudhatóak, mint az első életévben szerzett korai kapcsolati minták lenyomatának.

A kötődési kapcsolatok kulcsfontosságúak a depriváció élményének generációs átvitelében. A biztonságosan kötődő felnőttek gyermekei háromszor-négyszer nagyobb valószínűséggel lesznek maguk is biztonságosan kötődők (van Ijzendoorn, 1995). Ez a tény akkor is bizonyítható, ha a szülő kötődési típusát még a gyermek születése előtt méri fel (Benoit & Parker, 1994; Fonagy, Steele & Steele, 1991b; Radojevic, 1992; Steele, Steele & Fonagy, 1996; Ward & Carlson, 1995). A szülői kötődési minták előrejelzik a temperamentum-mérésekben jelentkező eltéréseket, valamint az olyan környezeti faktorokat is, mint például az életeseemények, a társas támogatás mértéke és a pszichopatológiai jellemzők (Steele, Steele & Fonagy, előkészületben).

De vajon mi közvetíti a generációs átvitel e folyamatát? A genetika nyújthatná az egyik legkézenfekvőbb magyarázatot. A laboratóriumi munkában folyó ikerkutatás eddigi eredményei azonban nem szolgáltatnak bizonyítékot arra, hogy az egypetéjű és a kétpetéjű ikrek között a kötődési klasszifikáció vonatkozásában jelentkező konkordanciaszin-

tekben eltérés lenne (Fearon, 1998). A kötődéskutatók feltételezik, hogy a biztonságosan kötődő felnőttek érzékenyebbek gyermekeik szükségleteire, s ezért erősítik csecsemőjükben azt az elvárást, hogy a deregulációs állapotok gyorsan és hatékonyan helyreállíthatóak legyenek (Belsky, Rosenberg & Crnic, 1995; De Wolff & van Ijzendoorn, 1997). Sajnos azonban úgy tűnik, hogy a gondozó érzékenységének standard mérőmódszerei egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy a kötődési típusok generációs konzisztenciáit megmagyarázzák (van Ijzendoorn, 1995).

Kötődés és mentalizáció

Ehhez először is a kötődés meghatározóinak egy további aspektusát kell megvizsgálnunk. Mary Main és Inge Bretherton egymástól függetlenül hívták fel a figyelmet arra, amit a filozófus Dennett „intencionális hozzáállásnak” nevezett. Dennett (1987) hangsúlyozta, hogy az emberi lények egymás mentális állapotait, azaz gondolatait, érzéseit, vélekedéseit és vágyait próbálják megérteni azért, hogy értelmet adjanak, és ami talán még fontosabb, hogy anticipálják egymás cselekedeteit. Ha a gyermek képes arra, hogy a rá nem reagáló anya nyilvánvalóan elutasító viselkedését az anya saját veszteségélménye miatti szomorúságának és bánatának tulajdonítsa inkább, minthogy egyszerűen csak elesettnek érezze magát az anya szomorúsága láttán, akkor máris védve van attól, hogy összezavarodjon, és negatívan szemlélje önmagát.

Az intencionális hozzáállás kialakulásának mérföldköve, amikor a gyermek három-négy éves kora körül felismeri, hogy a viselkedés hamis vélekedésen is alapulhat. A fejlődépszichológusok számos olyan tesztet terveztek, amellyel a hamis vélekedés megértésének sajátosságai mérhetők. Magát a képességet a „tudatelmélet” fogalmával jelölik. Mi e fogalom helyett inkább a mentalizáció, vagy másképpen reflektív funkció fogalmát részesítjük előnyben, mivel e fogalmak a saját és a másik viselkedésének mentális terminusokban történő megértését egyaránt jelölik.

Az alapkísérletben egy hároméves gyermek látja barátját, Maxit, amint az dobozba rejt egy darabka csokit, majd azt mondja, most el kell mennie, de később visszajön, hogy megegye a csokit (Perner, 1991). Miután Maxi távozik, a gyermek látja, hogy a kísérletvezető átteszi a dobozból egy táskába a csokit. Majd megkérdezi a gyermeket: „hol fogja Maxi keresni a csokit, amikor visszajön?” A háromévesek feltétele-

zik, hogy Maxi a csokit a táskában fogja keresni, azaz ahol a csoki valójában van, nem pedig a dobozban, ahol eredetileg hagyta. A négy- és öt-évesek ezzel szemben már képesek megjósolni Maxi viselkedését annak alapján, hogy Maxit milyen vélekedés vezérli, vagyis hogy a csoki ott lesz, ahol hagyta. A négyévesről elmondható tehát, hogy rendelkezik „tudatelmélettel”, amit az a képessége jelez, hogy hamis vélekedést tulajdonítson a másiknak (Wimmer & Perner, 1983). A négyéves már felveszi az intencionális hozzáállást, és annak a hiedelemnek az alapján érvel, amit Maxinak tulajdonít. A hároméves ezzel szemben saját valóságának ismeretére alapozza várakozását, és nem a másik tudatállapottól indul ki.

Ennek az eredménynek egyik lehetséges értelmezése, hogy a hároméves gyermek még a viselkedés nem mentalizáló, „teleologikus” modelljére alapozza elvárásait, s nem annak mentalisztikus, intencionális értelmezésére (Gergely & Csibra, 1997). Az egyszerűbb, teleologikus modell keretein belül a gyermek az emberi lények viselkedését azok látható következményei – nem pedig a mögöttük álló vágyak – szempontjából értelmezi. Értelmezését a fizikai valóság feltételei, nem pedig a valóságról szóló és annak tulajdonított vélekedések határozzák meg. A hároméves gyermek a Maxi-féle feladatban predikcióját a racionális cselekvésre alapozza, feltételezve, hogy a másik pontosan azt fogja tenni, ami a jövőbeli célállapot (a csoki megevése) elérése szempontjából a legésszerűbb cselekvés, annak megfelelően, hogy mi a jelenlegi valóságos helyzet (a csoki a táskában van).

A racionális és a nem racionális cselekvések közötti megkülönböztetés képességét valójában már kilenc hónaposoknál kimutatták (Gergely, Nádasdy, Csibra & Biró, 1995). A babáknak egy számítógépes animációt mutattak, amelyen egy kisebb kör ismételten átugrált egy falon, és kapcsolatba lépett egy nagyobb körrel a fal túloldalán. Ismételt bemutatások révén a babákat addig „habituáltatták”, amíg azok elveszítették érdeklődésüket a jelenet iránt. Ekkor két újabb jelenet egyikét mutatták be a csecsemőknek. Mindkét esetben eltávolították a falat a jelenetből: az egyik animációban most a kisebb kör, egyenes úton haladva, közvetlenül közelítette meg a nagy kört, a másik animációban viszont a kisebb kör pontosan ugyanazzal az ugrással ment oda a nagy körhöz, mint az eredeti jelenetben. A babák ez utóbbi esetben lepődtek csak meg, míg az előző jelenet láttán egyáltalán nem, jelezvén ezzel, hogy elvárásuk az volt, hogy a kis kör „racionálisan” fog cselekedni, azaz hogy a céltárgyat a lehető legrövidebb úton fogja megközelíteni.

Amellett érvelünk, hogy a cselekvések effajta teleológiai értelmezése a kisgyermeknél a második és a harmadik év folyamán mentalizáló értelmezéssé alakul át. Tizenhét hónapos korokra (de tizenhárom hónapos korban még nem) a gyermekek a vágy mentalisztikus megértésének jeleit mutatják (Meltzoff, 1995; Repacholi & Gopnik, 1997), azaz ekkor már képesek megérteni azt, hogy a másik személy cselekvéseit a gyermek sajátjaitól eltérő vágyak vezérelhetik. Ebben a szakaszban a kisgyermek képessé válik arra is, hogy a másik szándékaira vonatkozóan vonjon le következtetést akkor, amikor az illető új szavakkal nevez meg a gyermek számára addig ismeretlen tárgyakat (Baldwin & Moses, 1996; Tomasello, Strosberg & Akhtar, 1996). A második életévben a gyermek már beszél a saját és mások vágyállapotairól, a harmadik életévben pedig megjelenik a vélekedésekre vonatkozó beszéd (Bartsch & Wellman, 1995). A teljesen kibontakozott mentalizáló képességet a hamis vélekedés tulajdonításának hároméves kor körül kialakuló, a tudatelméleti feladatokban megjelenő képessége bizonyítja (Perner, 1991).

A „tudatelmélet” kibontakozása még messze nem jelenti ennek a fejlődési folyamatnak a végpontját. Valójában amellett érvelhetnénk, hogy a reflektív funkció sohasem lehet tökéletes. A fokozott izgalom állapotában, az intim kapcsolatok kontextusában mindannyiunknak nehéz a másik személy mentális világáról pontos reprezentációkat alkotnunk. A hozzánk közel állók viselkedéséről ilyenkor mi magunk is a nyilvánvaló, fizikális, jól látható jegyek alapján érvelünk. Ha ilyenkor mégis mentális állapotokra vonatkozó leírásokat teszünk, akkor azok általában sztereotip jellegűek, torzítanak vagy zavarosak, túlelemzőek és pontatlanok.

Vizsgálatunkban megpróbáltuk operacionalizálni a felnőttek mentalizáló képessége terén jelentkező egyéni különbségeket. Operacionalizáló módszerünk viszonylag egyszerű volt: az elbeszélésben a mentális állapotokat egyértelműen leíró fogalmak (például a hamis vélekedés) meglétét vettük alapnak. Ahhoz, hogy ezeken a skálákon magas pontértéket kapjon valaki, a kötődésről szóló elbeszélésben meg kellett mutatkoznia annak, hogy tudatában van a mentális állapotoknak, kifejezett erőfeszítést tesz a viselkedés háttérében álló belső okok megfejtésére, valamint tudatában van annak, hogy egy gyermek gondolatai és érzései minden valószínűséggel különböznek a felnőttétől. Az illetőnek továbbá érzékenységet kellett mutatnia az interjút készítő mentális állapotai iránt (Fonagy, Target, Steele & Steele, 1998). Ezek a skálák elhanyagolható mértékben korreláltak csak az IQ-val és az iskolázottság-

gal. Kíváncsiak voltunk arra, hogy az AAI-elbeszélésben a saját és a másik mentális állapotaira vonatkozó reflektív megfigyelések mértéke vajon előrejelzi-e a csecsemőnél a kötődési biztonság megjelenését. A reflexivitásra vonatkozó magas értékek, amelyeket a szülőktől még gyermeke világra jötte előtt kaptunk, erőteljesen jelezték előre a gyermek második életévében a kötődési biztonságot. *Azoknak az apáknak és anyáknak, akik magas pontértéket értek el e képesség terén, háromszor-négyszer gyakrabban volt biztonságosan kötődő a gyermekük, mint azoknak, akiknek reflektív képessége csekély volt* (Fónagy, Steele, Moran, Steele & Higgitt, 1991a).

A szülői viselkedés háttérében álló mentális állapotok megértésének képessége különösen akkor fontos, ha a gyermek kedvezőtlen élményeknek van kitéve, szélsőséges esetben abúzus vagy trauma áldozata. Mintánkat úgy osztottuk fel, hogy az egyik csoportba azok kerültek, akik jelentős deprivációról számoltak be (például saját anyjuk mentális betegsége miatti ártalomról), a másik csoportba pedig azok, akik nem számoltak be ilyen élményekről. Várakozásunk az volt, hogy a deprivált (gyermekkorai szeparációs élményeket elszenvedők) csoportban az anyáknak sokkal nagyobb valószínűséggel lesz biztonságosan kötődő a gyermekük, ha az anya a reflektív funkció terén magas értéket ér el. *A deprivált csoportban minden egyes anyának, aki magas értéket ért el a reflexivitás skáláján, hozzájuk biztonságosan kötődő lett a gyermeke, míg a reflexivitás skáláján alacsony pontértéket elért, ugyancsak a deprivált csoportba tartozó tizenhét anya közül összesen egynek.* Ez az eredményünk implicálja, hogy a korai fejlődés során jelentkező hátrányok kedvezőtlen hatása korrigálható, ha a gondozó személy elsajátította azt a képességet, hogy hatékonyan tudjon reflektálni a mentális élményekre (Fónagy, Steele, Steele, Hoggott & Target, 1994).

Mentalizálás és a szelf fejlődése

Nemcsak a fejlett reflektív képességgel rendelkező szülők támogatják a gyermeknél a biztonságos kötődés kialakulását (s ezen belül különösen azok, akik kedvezőtlen gyermekkorai élményeken mentek keresztül), hanem a biztonságos kötődés maga is elősegítheti a reflektív képesség létrejöttét (Fónagy et al., 1995).

Kilencvenkét gyermekkel elvégzett longitudinális vizsgálatunkban a biztonságosan kötődő gyermekek száma kétszer annyi volt abban a cso-

portban, ahol a gyermekek helyesen oldották meg a hamisvélekedés-tesztet, mint abban, ahol nem mentek át a teszten. Az anya reflektív funkciója is kapcsolatban állt a gyermekek teszteredményével. Azoknak a gyerekeknek, akiknél az anya reflektív funkciója középérték felett volt, 80 százaléka ment át a hamisvélekedés-teszten, míg azoknak, akiknek az anyja átlag alatti pontszámot ért el a reflektív funkció vizsgálata során, csak 56 százaléka tudta megoldani a tesztet. A gondozó reflektív funkciója a kötődési biztonságot is előrejelezte, amely pedig előrevetítette a tudatelmélet korai elsajátítását.

Az apához fűződő kötődés, úgy tűnt, szintén hozzájárul ehhez a fejlődési teljesítményhez. A másodszintű mentalizációs készségeket mérő tesztben, ahol a gyerekek olyan személy viselkedését kellett előre jeleznie, akiről egy harmadik személy téves vélekedése alapján alkotott képet, a mindkét szülőhöz biztonságosan kötődő gyermekek a legnagyobb valószínűséggel mentek át a teszten, míg azok, akik egyik szülővel sem voltak biztonságosan kötődőek, a legkevésbé tudták a tesztet megoldani.

Ezek az eredmények azt sugallják, hogy a szülő képessége arra, hogy megfigyelje gyermeke tudatállapotait, a gyermeknél is facilitálja a tudatállapotok általános megértését, és ennek a folyamatnak a biztonságos kötődés a mediátora. A reflektív gondozó növeli a gyermeknél a biztonságos kötődés kialakulásának valószínűségét, ez pedig facilitálja a mentalizáció fejlődését.

Feltételezzük, hogy a biztonságos kötődési kapcsolat olyan kedvező kontextust biztosít a gyermek számára, amelyben biztonsággal fedezheti fel a gondozó személy tudatát, és így általában is megismerkedik a tudatállapotok természetével. Hegel (1807) vetette fel, hogy *csakis a másik tudatának felfedezése révén fejlődhet ki a gyermeknél a mentális állapotok természetének teljes megértése*. A biztonságos kötődés facilitálja továbbá a gyermeknél a reflexivitást. A folyamat interszubjektív: a gyermek egyre jobban megismeri a gondozó tudatát, ahogy a gondozó is egyre mélyebben érti meg és éli át a gyermek mentális állapotait.

Ennek a folyamatnak felvetésem szerint három kritikus összetevője van. Ezek a következők: (1) a tükrözés szerepe, (2) a gondozó viselkedésének teleológiai fogalmakban történő megértésétől a viselkedés intencionális értelmezése irányában történő elmozdulás, és (3) a pszichés valóság egyszerűbb, duális leképeződésének egyetlen, mentalizáló tudatrepresentációba való integrálása.

1. A tükrözés szerepe

Véleményünk szerint a mentális állapotok másodszintű (vagy szimbolikus) reprezentációi a kötődési kapcsolatok kontextusában emelkednek ki. A gyermek érzelmekkel kapcsolatos koncepciója introspekció útján alakul ki (Gergely & Watson, 1996; Target & Fonagy, 1996). A csecsemő számára például a szorongás a fiziológiai élmények, a viselkedés és a vizuális képzetek konfúz egyvelegével kapcsolódik össze. Amint azonban mindez szimbolikus is reprezentálódik, az ehhez kapcsolódó élmény a mentalizált vagy másodlagos szimbolikus szinten a félelem vagy szorongás élménye lesz. A szimbolikus megkötés folyamata alapvetően fontos a gyermek számára ahhoz, hogy az élményt a specifikus érzelmek egyikeként címkével tudja ellátni. Ez a tudás azonban nem veleszületett. Tegyük fel, hogy a gyermek konstitucionális vagy fizikai szelfje a fokozott izgalom állapotában van. Ehhez különböző jelzések (nem verbális kifejezések, mimikaiak és vokálisak egyaránt) tartoznak. A gondozó rezonál ezekre, ideális esetben a saját belső élményét tükrözi, és ennek megfelelően generálja a megfelelő választ a saját kifejezéseiben. A gondozónak ezek a tükröző kifejezései veleszületettek, nem tudatosan keletkeznek (Meltzoff, 1993). Az anya reprezentációját a csecsemő affektusáról eztán a gyermek is reprezentálja, amely így „rávetül” a csecsemő konstitucionális szelf-állapotára (Rogers & Pennington, 1991). A gyermek eredeti élménye és a gondozó tükröző reprezentációjának internalizációja közötti diszkrepancia mindaddig hasznos, amíg lehetővé teszi, hogy ez a bizonyos fokig módosított reprezentáció (ami „ugyanaz, de mégsem ugyanaz”) a csecsemő élményének magasabb rendű reprezentációjává válhasson.

Ebben a modellben azt várhatjuk, hogy az anyai tükrözés akkor sikertelen, ha a visszatükrözött kifejezés túl közel van a csecsemő eredeti élményéhez, vagy túl távol van tőle. Ha a tükrözés túlságosan valóság-hű, akkor annak észlelése a csecsemő számára a félelem forrásává válhat, és elveszíti szimbolikus lehetőségét. Ha a szimbolikus reprezentáció nem hozzáférhető, vagy összemosódik az anya saját reprezentációjával, akkor a szelf-fejlődés folyamata alapjaiban veszélyeztetett. Feltételezhetjük, hogy azok az egyének, akik számára a szorongás tünetei katasztrófát jeleznek (például szívinfarktus, halálfélelem stb.), saját érzelmi reakcióik olyan másodszintű reprezentációjával rendelkeznek, amelyben az érzelmek intenzitása nem tartható egy bizonyos határon belül, talán mert az elsődleges gondozó eredetileg úgy tükrözte a csecsemő érzelmeit, hogy felnagyította azokat.

Be kell vallanunk, hogy ez a modell spekulatív, ugyanakkor empirikusan tesztelhető. Segíthet például abban, hogy megválaszoljuk azt a bonyolult kérdést, hogy a pánikzavarban szenvedő egyének vajon miért tulajdonítanak olyan óriási jelentőséget fiziológiai egyensúlyuk már viszonylag enyhe fokú felborulásának is. Érvelésünk ebben az esetben az, hogy az affektus másodlagos, azaz szimbolikus reprezentációja ezeknél az eseteknél túl sokat tartalmaz az elsődleges élményből; ezért ahelyett, hogy az élmény címkével jelölődne meg, amely lehetővé tenné annak enyhítését, felnagyítódnak az affektív állapot tünetei, amelynek következtében a másodlagos kifejezések válnak hangsúlyossá, s az élmény pánikká fokozódik. Egyik legújabb tanulmányunkban (Fonagy et al., 1995b) bizonyítottuk, hogy azok az anyák, akik leghatékonyabban tudták megnyugtítani az oltás miatt kiborult nyolchónapos csecsemőjüket, a gyermek érzelmeit is igen gyorsan tükrözték, de a tükrözés egyéb affektusokkal is keveredett (mosolygás, kérdő arckifejezés, komikus utánzás és hasonlók). Ilyen „összetett affektusok” (Fonagy–Fonagy, 1987) megjelenítésekor ezek az anyák azt biztosítják a csecsemő számára, hogy a csecsemő az ő érzelmüket analógnak, ugyanakkor formailag ne tökéletesen azonosnak érezze saját élményével. És ez az, ami lehetővé teszi, hogy az adott élménnyel kapcsolatban a szimbólumképzés folyamata beinduljon. Ily módon a saját affektus és a másik személy érzelmei közötti reprezentációs megfeleltetés, a gyermek és a gondozó közötti affektív csere kivételes információforrást teremt a gyermek számára, hogy saját belső állapotait tudatosítsa.

A gyermek, aki fokozott érzelmi állapota szabályozási módját keresi, a gondozó reakciójában azonosítja saját mentális állapotának reprezentációját, ezt internalizálhatja, és az affektív szabályozás magasabb rendű stratégiájának részeként használhatja. A biztonságos gondozó úgy nyugtatja meg a gyermeket, hogy „tükröző” kifejezését olyan kifejezéssel ötvözi, ami nem tökéletesen azonos a gyermek affektusával (ami egyben talán az érzelmi állapottal való megküzdés megoldását is közvetíti). Az anyai szenzitivitás ilyen típusú megfogalmazása sok közös vonást mutat a brit pszichoanalitikus, Wilfred Bion (1962) koncepciójával, amely az anya azon képességének szerepére mutat rá, hogy a csecsemő számára elviselhetetlen affektív állapotokat mentálisan „tartalmazza”, és a fizikai gondozás során úgy reagáljon azokra, hogy közben ismerje a csecsemő mentális állapotát, ugyanakkor modulálja a csecsemő számára kezelhetetlen érzéseket. Az a felfedezés, hogy az anya gyermekről alkotott reprezentációjának rendezettsége és koherenciája

közvetít saját kötődési státusza és viselkedése között, minden bizonnyal összhangban van ezzel a modellel (Slade, Belsky, Aber & Phelps, megjelenés alatt).

Felvetésünk szerint tehát az affektus értelme, azaz jelentése az én és a másik affektusának integrált reprezentációjából fejlődik ki. Az én-élmény és a gondozó erre adott reakciója reprezentációinak kombinációja dolgozza ki a gyermek teleológiai tudatmodelljét, amely végső soron képessé teszi őt arra, hogy mások affektív kifejezéseit értse és értelmezze, valamint hogy kontrollálni és szabályozni tudja saját érzelmeit is. Az érzelmi állapotok és az én-élmény reprezentációs megfeleltetése prototipikus példája a gondozó szenzitivitásának, amely, mint ahogy azt majd megkíséreljük bemutatni, valószínűleg fontos összetevője a mentalizáció fejlődésének. A gondozó reflektív funkciója arra ösztönzi a gyereket, hogy én-élményét azon reakciócsoportok szerint kezdje szervezni, amelyeket végső soron majd specifikus érzelmekként (vagy vágyakként) címkéz verbálisan. A magas fokon kontingens szülői reakciók azt jelzik számára, hogy a megfeleltetés megtörténhet. A gyermek affektív élményei további jelentést kapnak azáltal, hogy a szülő-gyermek interakció kontextusában kapcsolatba kerülnek a valóság szabta feltételekkel (ami ahhoz vezet, hogy a gyerekekben kezdetleges vélekedések alakulnak ki saját érzelmi állapotai okairól és következményeiről).

2. Reflektív szülői hozzáállás és elmozdulás a teleológiai mentális modelltől az intencionális felé

Egyetértünk azzal a nézettel, hogy a mentalizálás elsajátítása a csecsemő és a gondozó közötti interszubjektív folyamat része (ld. Gopnik, 1993). Véleményünk szerint a gondozó a mentalizáló modellek létrejöttét komplex nyelvi és egyéb kommunikációs folyamatok révén facilitálja, elsősorban a gyermekkel szembeni viselkedése útján; ennek során a gyermek saját viselkedését mások számára érthető módon kezdi érzékelni. Így kialakulhat az a feltételezése, hogy saját cselekedeteit és mások reakcióit érzések és elképzelések motiválják, majd a többi emberre is kiterjesztheti, általánosíthatja e feltételezést. A gondozó úgy közelíti meg síró csecsemőjét, hogy gondolatban azt kérdezi tőle: „Szeretnéd, hogy kicseréljem a pelenkádat?“, vagy „Szeretnéd, hogy karba vegyelek?“. A szenzitív gondozó nagy valószínűséggel nem teleológiai alapon magyarázza a helyzetet, azaz nem zárja ki gondolataiból a má-

sik érzéseit. Következésképp nagyon valószínű, hogy nem azt a kérdést teszi fel magának, hogy „pisis a feneked?“, vagy hogy „túl sokáig voltál egyedül?“ A szenzitív gondozó képes túllépni a fizikai realitáson, a fókusz a belsőleg irányított folyamatokra helyezi, és ez elégséges a gyermek számára ahhoz, hogy a belső élmény és a külső tapasztalat közötti kontingenciát azonosítsa. Végül a gyermek arra a következtetésre jut, hogy a gondozó reakciója racionálisként érthető, annak a feltételezésnek az alapján, hogy őt magát is a vélekedések és a vágyak belső állapotai vezérlik. A gondozó ösztönösen és folyamatosan mentális állapotokat tulajdonít gyermekének a viselkedésével, miközben a gyermeket mentális cselekvőként kezeli. A gyermek ezt jól érzékeli, és fel is használja teleológiai modelljei kialakításában, ami később a mentális én tudatának magjává válik a fejlődés folyamatában. Feltételezzük, hogy mindez természetes folyamat, a korai időszakban teljesen rutinszerűen történik, és mivel a gondozó nem reflektál rá, így ez a folyamat csak elvétve módosul. A gondozók különbözhetnek egymástól abban, hogyan töltik be e természetes emberi funkciójukat. Vannak, akik különösen figyelmesek az intencionalitás megjelenésének legkorábbi jelzéseire is, másoknak viszont erőteljesebb jelzésekre van szükségük, hogy érzékeljék a gyermek mentális állapotait, s viselkedésüket annak megfelelően tudják módosítani. Megint mások – mint ahogy ezt a korai csecsemőkor kontextusában már leírtuk – következetesen tévesen észlelhetik a gyermek tudatállapotokra utaló viselkedéseit, s ezzel a gyermek önmagáról alkotott tudatának torzulásait idézhetik elő.

A szülő képessége arra, hogy megfigyelje gyermeke tudatállapotának pillanatnyi változásait, a szenzitív gondozás gyökerét alkotja, és ez az, amit a kötődéstudomány kutatók kulcsfontosságúnak tartanak a biztonságos kötődés kialakulásában (például Ainsworth et al., 1978; Grossmann, Grossmann, Spangler, Suess & Unzner, 1985; Isabella & Belsky, 1991). A biztonságos kötődés továbbá pszichoszociális alapot nyújt a tudatelmélet képességének elsajátításához. A biztonságosan kötődő csecsemő bátran tulajdonít mentális állapotokat a gondozónak, amikor a gondozó viselkedését magyarázni próbálja. Ezzel szemben az elkerülő gyermek bizonyos fokig visszatartja magát a másik mentális állapotainak megértésétől. A rezisztens csecsemő saját stresszállapotára fókuszál inkább, a közelséget hordozó interszjektív érzelmi kommunikáció kizárásával. A dezorganizált csecsemők sajátos kategóriát jelentenek; hiperérzékenyek a gondozó viselkedésére, minden lehetséges jeget felhasználnak arra, hogy megjósolják azt, kiélezetten szenzitívek

lehetnek az intencionális állapotokra, következésképp sokkal könnyebben alakíthatják ki a gondozó viselkedésének mentalizáló magyarázatát. Ugyanakkor emellett érvelünk (ld. alább), hogy noha ezeknél a gyerekeknél a mentalizáció evidens lehet, mégsem válik olyan hatékonyá és központi szerepűvé a szelf-szerveződésben, ahogy az a biztonságosan kötődő gyermekekre jellemző. Úgy hisszük, a mentalizáló szelf-szerveződés fejlődése szempontjából a legfontosabb tudnivaló az, hogy a szenzitív gondozó mentális állapotának felfedezése képessé teszi a gyermeket arra, hogy a gondozó tudatában önmaga képét úgy láthassa meg, mint akit vélekedések, érzések, intenciók motiválnak, azaz úgy láthassa meg önmagát, mint mentalizáló lényt. Tekintélyes bizonyítékok támasztják alá azt a tényt, hogy a biztonságos kötődés fokozza a belső bizottság, az én értékessége élményének, valamint az autonómiának a fejlődését (például Londerville & Main, 1981).

A dezorganizált csecsemők, még ha elsajátítják is a mentalizáció készségét, nem tudják azt szelf-szerveződésükbe integrálni. Ennek számos magyarázata lehet: a) a dezorganizált csecsemő gondozója kevésbé megbízhatóan reagál kontingens módon a csecsemő szelf-állapotaira, és sokkal rendszertelenebbül érzékeli és tükrözi ezeket az állapotokat; b) a gondozó mentális állapota intenzív szorongást provokál a gyermekben; vagy azért, mert viselkedése ijesztő, és rosszindulatot közvetít a gyermek felé, vagy mert viselkedése félelmet tükröz, beleértve azt is, hogy esetleg magától a gyermektől fél; c) a gyerekek aránytalanul nagy erőforrásokra kell támaszkodni ahhoz, hogy megértsék a szülő viselkedését, akár azon az áron is, hogy saját szelf-állapotaikra kell megtanulni reflektálni. Ezek a tényezők talán egymással kombinálódva hozzák létre azt, hogy a dezorganizált csecsemők bizonyos körülmények között oly éles szeműen olvassák gondozójuk tudatát, miközben (felvetésünk szerint) csak szegényesen ismerik fel saját mentális állapotait.

3. A duális modellről a pszichikus valóság egységes modelljéig

Két előző tanulmányunkban klinikai és kutatási bizonyítékokat is felhasználunk, hogy rámutassunk: a pszichés valóság normál átélése nem veleszületett képessége a tudatnak, sokkal inkább fejlődésbeli teljesítmény (Fónagy & Target, 1996; Target & Fónagy, 1996), s annak következtében jön létre, hogy sikeresen integrálódik a külső és a belső elkü-

lönítésének két, egymástól eltérő módja. Láthatjuk, hogy a gyermek a fejlődés során normál esetben a pszichés valóság átélésének attól a formájától, amelyben a mentális állapotok még nem reprezentációk formájában képeződnek le, hogyan mozdul el a belső világ egyre komplexebb nézete felé, amelyet a mentalizációs képesség megjelenése, a mások és a saját gondolatairól, érzéseiről való gondolkodás hajlékonysága fémjelez.

Kezdetben a gyermeknek a tudatról való élménye olyan, mintha egy felvevőkészülék lenne, amely a belső állapotot és a külső valóságot egymással pontos megfelelésben rögzíti. E működésmód jelölésére a „*pszichés egyenlőség*” fogalmát használjuk, ezzel is hangsúlyozva, hogy a kisgyermek számára a mentális, valamint a fizikai világban történő események – erejüket, okságukat és következményüket illetően – még egyenértékűek. A belső és a külső közötti egyenlőségtétel elkerülhetetlenül kétoldalú folyamat. A kisgyermek nemcsak azt érzi kényszerítőnek, hogy a látványt a valósággal azonosként kezelje (amilyenek látszik, olyan is), hanem ugyanígy a külső valóságra projiciálja a belső reprezentációkat is, amelyeket a fantáziák torzítanak, de ő még nem ismeri fel, hogy a külvilág megtapasztalásának belső megértése akár téves is lehet.

A csecsemő, talán mert rémisztő számára úgy átélni a gondolatokat és érzéseket, mintha azok a konkrét valóság részei lennének, kifejleszt egy alternatív módot arra, hogy megfejtse a mentális állapotokat. Ez az úgynevezett „*mintha mód*”, amelynek során a gyermek az érzéseket és az elképzeléseket teljes mértékben reprezentációs, azaz szimbolikus formában éli át, olyannak tehát, amelynek nincs a külvilágra nézve közvetlen következménye. A kétéves gyermek már tudja, hogy amikor azt játssza, hogy ő rendőr, akkor ez nem a valóság. Ez nem ezért van, mintha értené annak lényegét, hogy ő csak „*mintha-rendőr*”, sokkal inkább azért, mert a pszichés realitás módja, ami ezt a fejlődési szakaszt jellemzi, a külső valóság szigorú elkülönítését tételezi fel (Gopnik & Slaughter, 1991). Így a gyermek játéka önmagában is elég ahhoz, hogy hidat verjen a külső és a belső valóság közé. Csak fokozatosan, egy másik személy tudatának intenzív részvételével integrálódhat a két működésmód azáltal, hogy a másik személy egyidejűleg tudja tartalmazni a gyermek „*mintha módját*” és a valóság szempontját. Így létrejöhet egy olyan pszichés valóság, amelyben az érzések és az elképzelések a belső valóság részeként ismertek, ugyanakkor szoros kapcsolatban állnak azal, ami a külvilágban van (Dunn, 1996).

Normál esetben a gyermek ezután integrálja a két alternatív működésmódot, és eljut a mentalizációhoz, azaz a reflektív működésmódhoz, amellyel a mentális állapotokat már reprezentációs formában tapasztalja meg. A külső és a belső valóságot ekkor már képes úgy látni, hogy azok egymással kapcsolatban állnak, ugyanakkor elfogadja, hogy azok nagyon fontos szempontokból különböznek is. Így nincs már arra szüksége, hogy egyenlőként kezelje, s arra sem, hogy élesen elválassza azokat egymástól (például Gopnik, 1993). A mentalizáció azáltal jön létre, hogy a gyermek megtapasztalja, hogy mentális állapotait visszatükrözik és reflektálnak azokra, például a szülővel vagy egy idősebb gyermekkel való biztonságos játék során. Eközben a gondozó a gyermek érzéseit és elképzeléseit (amikor a gyerek „csak úgy tesz, mintha”) összeköti a valósággal azáltal, hogy egy alternatív, a gyermek tudatától eltérő szempontot képvisel. A szülő, illetve az idősebb gyermek a játék során arra is rámutat, hogy a gyermek valósága nem azonos a külső valósággal, és ezt úgy teszi felfoghatóvá, hogy játékoságával egyszerre közvetíti a „mintha”, ugyanakkor a valóságos mentális élményt is.

A gyermeknél a saját és a mások mentális állapotainak érzékelése és ennek fejlődése tehát a gondozó személy mentális világának megfigyelésétől függ. A gyermek képes érzékelni a mentális állapotokat akkor, ha a gondozó vele való játékában a megosztott, „mintha mód” érvényesül (következésképp érzékeli a „mintha mód” és a korai mentalizáció közötti kapcsolatot). A mindennapos interakciók (mint amilyen a testi gondozás és a megnyugtató, a kortársakkal való beszélgetések) is magukba foglalják az egymással megosztott mentalizációs folyamatokat. És éppen ez az, ami miatt oly jellemzően interszubjektív a mentális állapotok koncepciója; a megosztott élmény fontos része a mentális állapot koncepciója központi logikájának.

Hogy valamelyest előrevetítsük a megbeszélés témáját a traumatizált gyerekekről, feltehetjük, hogy az ő esetükben az intenzív érzelem és konfliktus a fenti integrációs folyamat részleges sikertelenségéhez vezet, és így a működés „mintha módja” része lesz a valóság olyan módon történő átélésének, amit pszichikus egyenlőségnek neveztünk. Ez valószínűleg azért van így, mert ahol a családon belül rossz bánásmód vagy trauma fordul elő, a légkör összeegyeztethetetlen lesz azzal, hogy a gondozó „játékosan” tudja kezelni a gyermek gondolatainak legfeszítőbb aspektusait; ezek ugyanis gyakran zavaróak vagy elfogadhatatlannak a felnőtt és a gyermek számára is. A dezorganizált kötődés történetével rendelkező óvodáskorú gyermek merev, kontrolláló viselkedé-

se azzal magyarázható, hogy a gyermek bizonyos érzésekkel és elképzelésekkel kapcsolatosan képtelen volt elmozdulni a pszichikus egyenlőség szintjéről, következésképp ezeket éppen olyan intenzitással éli át, mintha azok éppen zajló, külső események lennének.

Bizonytalan kötődés esetén a gyermek a gondozó védekezését internalizálja, amivel újra és újra elkerülheti a csecsemő feszült állapotait. Talán a legfontosabb szempont, hogy ilyenkor a szelf-fejlődés folyamata veszélyeztetett. A bizonytalan szülő–gyermek kapcsolatot úgy is tekinthetjük, mint amely megalapozza a személyiségfejlődés torzulásait, mégpedig két lehetséges úton. Ez a két út megfelel a pszichikus valóság átélése kétfajta módjának. Az az anya, aki a gyermek állapotait visszhangszerűen, bármiféle moduláció nélkül tükrözi vissza – ahogy az a pszichikus egyenlőség működés módjára is jellemző –, konkretizálja, és a pánikig fokozza a gyerek feszült állapotát. Ennek alternatívája, ha az anya elkerüli, hogy visszatükrözze a gyermek affektusát – a disszociáció folyamatához hasonlóan. Így az anya hatékonyan tartja meg a „mintha” módot, de közben teljesen elveszíti kapcsolatát a külső valósággal, beleértve a gyermeket is. Következésképpen az anya vakká válik a gyermek feszült, kiborult állapotaira, vagy betegségként, fáradságként stb. fordítja le magának. Mindkét folyamat megfosztja a gyermeket attól, hogy a jelentés lehetőségét – amelyet felismerhetne és használhatna – kommunikálni tudja.

Ez a folyamat ahhoz is vezethet, hogy az anya és gyerek közötti kommunikáció során az érzelmek értelmezése csakis fizikai jelentésük kontextusában történhet meg, így a fizikai állapot fogja jelenteni az egyetlen „valóságos” dolgot. Lynne Murray (1997) a gyermekágyi depresszióban szenvedő anyákkal végzett munkájában érzékletesen illusztrálta, hogy ezek az anyák hogyan kínálnak fel egy alternatív valóságot a gyermeknek, ami egyáltalán nincs kapcsolatban a csecsemő aktuális élményével – a „mintha módra” jellemző, eltúlzott arckifejezéssel. Az ilyen típusú interakció pszichoanalitikus megfigyelői igen gyorsan azonosítanák a masszív tagadás vagy akár a mániás elhárítás működését ebben a jelenségben. A csecsemő ilyen esetekben nem lesz képes arra, hogy felfedezze egy másik személy tudatának tükrében saját mentális állapotának felismerhető változatát, ennek következtében elvész annak lehetősége, hogy ezek az állapotok szimbolikus reprezentációs formát öltsenek, s ez a kötődés dezorganizált mintájához vezethet.

Konklúzió

Összegzésként azt mondhatjuk, hogy a biztonságosan kötődő gyermek a gondozó reflektív hozzáállásában önmagáról mint emberi lényről olyan képet érzékel, mint aki vágyakkal és vélekedésekkel bír. Azt látja, hogy a gondozó intencionális lényként tükrözi őt vissza, s ennek a tükörképnek az internalizációja formálja szelfjét. A „gondolkodom, tehát vagyok” a szelf születésének immár nem a legmegfelelőbb pszichológiai modellje. A „gondolkodik rólam mint gondolkodóról, következésképp vagyok mint gondolkodó” talán közelebb áll az igazsághoz.

Ha a gondozó reflektív képessége révén pontosan tudja érzékeltetni a gyermek intencionális hozzáállását, akkor a gyerek számára lehetővé válik, hogy önmagát mint mentalizáló individuumot „a másik tükreben találja meg”. Reflektív képességünk tehát generációs szerzemény. Másokról akkor és olyan mértékben gondolkodunk a vágyak és vélekedések fogalmaiban, amennyire minket magunkat is intencionális lényeknek tekintettek. Csakis eme internalizációs folyamatot követően vagyunk képesek saját mentális állapotaink tudatosulásának fejlődését általánosítani, kivetíteni másokra, beleértve magát a gondozót is.

A reflektív funkció generációs elmélete a következő összetevőket tartalmazza: 1. Feltételezzük, hogy a belső állapotok másodszintű reprezentációinak internalizációja a gondozó szenitív tükrözésétől függ, amelynek révén létrejöhetnek azok az építőkövek, amelyek segítségével egy reflektív belső munkamodell alakul ki. 2. A teleológiaiától az intencionális hozzáállás felé történő fokozatos elmozdulás szerves összefüggésben van a gondozó tudata biztonságos felfedezésének élményével, amelynek révén megismerhetőek azok az érzések és gondolatok, amelyek magyarázhatják a gondozó viselkedését. Szükségtelen mondanunk, hogy mindezt legkönnyebben és legbátrabban a biztonságos kötődési kapcsolat kontextusában lehet megtenni. 3. A gondozó egy valamivel későbbi fejlődési szakaszban még egy dologgal járul ehhez hozzá, s talán ez a legfontosabb. Prototipikusan, miközben „mintha” játékot folytat a gyermekkel, a gyermek belső világát veszi tekintetbe, és ezzel egyidejűleg a külső valóság szempontját is közvetíti. Ez a helyzet analóg azzal, amit a pszichoanalitikusok az ödipális háromszög kognitív hatásáról mondanak, ahol is két ember egymással megosztott valósága hirtelen a harmadik személy szemszögéből lesz átélt. A szülőknek a gyermek belső világába való játékos bekapcsolódása túllendíti a gyer-

meket a szülőkre vonatkozó tudatfelfogásán, miszerint a szülők tudatvilága csak a külvilág valóságghú utánzata lehet.

Ez a három összetevő (az affektus másodlagos reprezentációja, a gondozó intencionális reprezentációja és végül a szelf intencionális reprezentációja) felvértezi a gyermeket, hogy az olykor túlzottan is kemény társas valósággal szembesülni tudjon. Amellett érvelek, hogy a reflektív funkció szilárd létrejötté védelmező hatású, ezzel szemben ennek viszonylagosan törekeny volta a későbbi traumára való sérülékenységet hordozhatja. A biztonságos kötődés és a reflektív funkció meggyőződésem szerint egymással átfedésben lévő konstrukciók, míg a bizonytalan kötődéssel kapcsolatos sérülékenység elsődlegesen abban gyökerezik, hogy a gyermek nem meri a világot a pszichés valóság terminusaiban megérteni, csak a fizikai valóság fogalmaiban. Intenzív trauma esetén néha még a biztonságos kapcsolat is felmorzsolódhat, és a pszichoszociális védelem hiányában a reflektív funkció csak elhanyagolható fejlődési előnyt jelenthet. A súlyos személyiségzavar megértéséhez, mint ahogy azt reményeim szerint majd látni fogjuk, fontos ráhangolódnunk betegünk azon képességének fejlesztésére, hogy a mentális állapotok nyelvét képes legyen a szelf-szerveződés és a társas megértés szempontjából használni.

Hámori Eszter fordítása

IRODALOM

- AINSWORTH, M. D. S. (1969): Object relations, dependency and attachment: A theoretical review of the infant-mother relationship. *Child Development*, 40, 969–1025.
- AINSWORTH, M. D. S. (1985): Attachments across the lifespan. *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 61, 792–812.
- AINSWORTH, M. D. S. –BLEHAR, M. C.–WATERS, E.–WALL, S. (1978): *Patterns of attachment: A psychological study of the Strange Situation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum
- BALDWIN, D. A.–MOSES, L. J. (1996): The ontogeny of social information gathering. *Child Development*, 67, 1915–1939.
- BARTSCH, K.–WELLMAN, H. M. (1995) *Children talk about the mind*. Oxford: Oxford University Press
- BELSKY, J.–ROSENBERGER, K.–CRNIC, C. (1995): The origins of attachment security: „Classical” and contextual determinants. In: Goldberger, S.–Muir, R.–Kerr, J.

- (eds.), *John Bowlby's Attachment Theory: Historical, Clinical and Social Significance*. Hillsdale, NJ: Analytic Press, 153–184.
- BENOIT, D.–PARKER, K.** (1994): Stability and transmission of attachment across three generations. *Child Development*, 65, 1444–1457.
- BION, W. R.** (1962): *Learning from Experience*. London: Heinemann
- BOWLBY, J.** (1969): *Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment*. London: Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis
- BOWLBY, J.** (1973): *Attachment and Loss, Vol. 2: Separation: Anxiety and Anger*. London: Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis
- BOWLBY, J.** (1980): *Attachment and Loss, Vol. 3: Loss: Sadness and Depression*. London: Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis
- CICCHETTI, D.–BEEGLY, M.** (1987): Symbolic development in maltreated youngsters: An organizational perspective. In: Cicchetti, D.–Beeghly, M. (Eds.), *Atypical symbolic development. New Directions for Child-Development* (Vol. 36, pp. 5–29). San Francisco: Jossey-Bass
- COLLINS, N. R.–READ, S. J.** (1994): Representations of attachment: The structure and function of working models. In: Bartholomew, K.–Perlman, D. (Eds.), *Advances in Personal Relationships Vol 5: Attachment Process in Adulthood* (pp. 53–90). London: Jessica Kingsley Publishers
- DE WOLFE, M. S.–VAN IJENDOORN, M. H.** (1997): Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68, 571–591.
- DENNETT, D.** (1987): *The intentional stance*. Cambridge, Mass: MIT Press
- DUNN, J.** (1996): The Emanuel Miller Memorial Lecture 1995. Children's relationships: Bridging the divide between cognitive and social development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 37, 507–518.
- EMDE, R.–BUCHSBAUM, H.** (1990): „Didn't you hear my mommy?” Autonomy with connectedness in moral self-emergence. In: Cicchetti, D.–Beeghly, M. (eds.), *The self in transition* (pp. 35–60). Chicago: University of Chicago Press.
- FEARON, P.** (1998). *Determinants of mother-infant attachment classification in twins*. Unpublished PhD thesis, University College London, London
- FONAGY, I.–FONAGY, J.** (1987): Analysis of complex (integrated) melodic patterns. In: Channon, R.–Shockey, L. (Eds.), *In honour of Ilse Lehiste* (pp. 75–98). Dordrecht, The Netherlands: Foris
- FONAGY, P.–STEELE, H.–MORAN, G.–STEELE, M.–HIGGITT, A.** (1991a): The capacity for understanding mental states: the reflective self in parent and child and its significance for security of attachment. *Infant Mental Health Journal*, 13, 200–217.
- FONAGY, P.–STEELE, H.–STEELE, M.** (1991b): Maternal representations of attachment during pregnancy predict the organization of infant-mother attachment at one year of age. *Child Development*, 62, 891–905.
- FONAGY, P.–STEELE, M.–STEELE, H.–HIGGITT, A.–TARGET, M.** (1994): The Emmanuel Miller Memorial Lecture 1992. The theory and practice of resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 35, 231–257.
- FONAGY, P.–STEELE, M.–STEELE, H.–LEIGH, T.–KENNEDY, R.–MATTOON, G.–TARGET, M.** (1995a): Attachment, the reflective self, and borderline states: The predictive

- specificity of the Adult Attachment Interview and pathological emotional development. In: Goldberg, S.–Muir, R.–Kerr, J. (Eds.), *Attachment theory: Social, developmental and clinical perspectives* (pp. 233–278). New York: Analytic Press
- FONAGY, P.–STEELE, M.–STEELE, H.–LEIGH, T.–KENNEDY, R.–MATTOON, G.–TARGET, M. (1995b): The predictive validity of Mary Main's Adult Attachment Interview: A psychoanalytic and developmental perspective on the transgenerational transmission of attachment and borderline states. In: Goldberg, S.–Muir, R.–Kerr, J. (Eds.), *Attachment Theory: Social, Developmental and Clinical Perspectives* (pp. 233–278). Hillsdale, NJ: The Analytic Press
- FONAGY, P.–TARGET, M. (1996): Playing with reality: I. Theory of mind and the normal development of psychic reality. *International Journal of Psycho-Analysis*, 77, 217–233.
- FONAGY, P.–TARGET, M.–STEELE, H.–STEELE, M. (1998): *Reflective-Functioning Manual, version 5.0, for Application to Adult Attachment Interviews*. London: University College London
- GEORGE, C.–KAPLAN, N.–MAIN, M. (1996): *The Adult Attachment Interview*. Unpublished manuscript, Department of Psychology, University of California at Berkeley
- GERGELY, G.–CSIBRA, G. (1997): Teleological reasoning in infancy: The infant's naive theory of rational action. A reply to Premack and Premack. *Cognition*, 63, 227–233.
- GERGELY, G.–NADASDY, Z.–CSIBRA, G.–BIRO, S. (1995): Taking the intentional stance at 12 months of age. *Cognition*, 56, 165–193. Magyarul: Intencionalitás tulajdonítása egyéves korban. *Pszichológia* 1995. (15), 3, 331–367.
- GERGELY, G.–WATSON, J. (1996): The social biofeedback model of parental affect-mirroring. *International Journal of Psycho-Analysis*, 77, 1181–1212. Magyarul: A szülői érzelmi tükrözés szociális biofeedback modellje. *Thalassa*, 1998. (9), 1: 56–105.
- GOPNIK, A. (1993): How we know our minds: The illusion of first-person knowledge of intentionality. *Behavioral and Brain Sciences*, 16, 1–14, 29–113.
- GOPNIK, A.–SLAUGHTER, V. (1991): Young children's understanding of changes in their mental states. *Child Development*, 62, 98–110.
- GROSSMAN, K. E.–GROSSMAN, K.–SSHAN, A. (1986): Capturing the wider view of attachment: A reanalysis of Ainsworth's Strange Situation. In: Izard, C. E.–Read, P. B. (Eds.), *Measuring emotions in infants and children* (Vol. 2, pp. 124–171). New York: Cambridge University Press
- GROSSMAN, K.–GROSSMAN, K. E.–SPANGLER, G.–SUESS, G.–UNZNER, L. (1985): Maternal sensitivity and newborn orienting responses as related to quality of attachment in Northern Germany. In: Bretherton, I.–Waters, E. (Eds.), *Growing points in attachment theory and research. Monographs of the Society for Research in Child Development* (Vol. 50 (1–2, Serial No. 209), pp. 233–256).
- HAMILTON, C. (1994): *Continuity and discontinuity of attachment from infancy through adolescence*. Unpublished doctoral dissertation, UC-Los Angeles, Los Angeles
- HEGEL, G. W. F. (1807 [1973]): *A szellem fenomenológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HOFER, M. A. (1995): Hidden regulators: Implications for a new understanding of attachment, separation and loss. In: Goldberg, S.–Muir, R.–Kerr, J. (Eds.), *Attachment Theory: Social, Developmental, and Clinical Perspectives* (pp. 203–230). Hillsdale, N.J.: The Analytic Press, Inc.

- ISABELLA, R.–BELSKY, J. (1991): Interactional synchrony and the origins of infant-mother attachment: A replication study. *Child Development*, 62, 373–384.
- KESTENBAUM, R.–FARBER, E.–SROUFE, L. A. (1989): Individual differences in empathy among preschoolers' concurrent and predictive validity. In: Eisenberg, N. (Ed.), *Empathy and related emotional responses: New directions for child development* (pp. 51–56). San Francisco: Jossey-Bass
- LIEBERMAN, A. F.–PAWL, J. H. (1990): Disorders of attachment and secure base behavior in the second year of life: Conceptual issues and clinical intervention. In: Greenberg, M. T.–Cicchetti, D.–Cummings, E. M. (Eds.), *Attachment in the Preschool Years* (pp. 375–398). Chicago: University of Chicago Press
- LONDERVILLE, S.–MAIN, M. (1981): Security of attachment, compliance, and maternal training methods in the second year of life. *Developmental Psychology*, 17, 238–299.
- MAIN, M. (1997): *Attachment narratives and attachment across the lifespan*. Paper presented at the Fall Meeting of the American Psychoanalytic Association, New York
- MAIN, M.–GOLDWIN, R. (1994): *Adult Attachment Rating and Classification System, Manual in Draft, Version 6.0*. Unpublished manuscript: University of California at Berkeley
- MAIN, M.–HESSE, E. (1990): Parents' unresolved traumatic experiences are related to infant disorganized attachment status: Is frightened and/or frightening parental behavior the linking mechanism? In: Greenberg, M.–Cicchetti, D.–Cummings, E. M. (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research and intervention* (pp. 161–182). Chicago: University of Chicago Press
- MAIN, M.–SOLOMON, J. (1990): Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In: Greenberg, D. C. M.–Cummings, E. M. (Eds.), *Attachment during the preschool years: Theory, research and intervention* (pp. 121–160). Chicago: University of Chicago Press
- MELTZOFF, A. (1993): The role of imitation in understanding persons and developing a theory of mind. In: Baron-Cohen, S.–Tager-Flusberg, H.–Cohen, D. (Eds.), *Understanding Other Minds: Perspectives from Autism*. New York: Oxford University Press, Inc.
- MELTZOFF, A. N. (1995): Understanding the intentions of others: Re-enactment of intended acts by 18-month-old children. *Developmental Psychology*, 31, 838–850.
- MURRAY, L.–COOPER, P. J. (1997): The role of infant and maternal factors in postpartum depression, mother-infant interactions and infant outcome. In: Murray, L.–Cooper, P. J. (Eds.), *Postpartum Depression and Child Development* (pp. 111–135). New York: Guilford Press
- PERNER, J. (1991): *Understanding the Representational Mind*. Cambridge, Mass: MIT Press
- RADOJEVIC, M. (1992): *Predicting quality of infant attachment to father at 15 months from pre-natal paternal representations of attachment: an Australian contribution*. Paper presented at the 25th International Congress of Psychology, Brussels, Belgium
- REPACHOLI, B. M.–GOPNIK, A. (1997): Early reasoning about desires: Evidence from 14- and 18-months olds. *Developmental Psychology*, 33, 12–21.
- ROGERS, S.–PENNINGTON, B. (1991): A theoretical approach to the deficits in infantile autism. *Development and Psychopathology*, 3, 137–162.

- SLADE, A.–BELSKY, J.–ABER, L.–PHELPS, J. L.** (in press): Maternal Representations of their toddlers: Links to adult attachment and observed mothering. *Developmental Psychology*
- SROUFE, L. A.** (1979): Socioemotional development. In: Osofsky, J. (Ed.), *Handbook of Infant Development* (pp. 462–516). New York: Wiley
- SROUFE, L. A.** (1983): *Infant-caregiver attachment and patterns of adaptation in preschool: The roots of maladaptation and competence.* (Vol. 16). Hillsdale, NJ: Erlbaum
- SROUFE, L. A.** (1990): An organizational perspective on the self. In: Cicchetti, D.–Beeghly, M. (Eds.), *The self in transition: Infancy to childhood* (pp. 281–307). Chicago: University of Chicago Press
- SROUFE, L. A.** (1996): *Emotional development: The organization of emotional life in the early years.* New York: Cambridge University Press
- SROUFE, L. A.–EGELAND, B.–KREUTZER, T.** (1990): The fate of early experience following developmental change: Longitudinal approaches to individual adaptation in childhood. *Child Development*, 61, 1363–1373.
- STEELE, H.–STEELE, M.–FONAGY, P.** (1996): Associations among attachment classifications of mothers, fathers, and their infants: Evidence for a relationship-specific perspective. *Child Development*, 67, 541–555.
- STEELE, H.–STEELE, M.–FONAGY, P.** (in preparation): A path-analytic model of determinants of infant-parent attachment: limited rather than multiple pathways
- TARGET, M.–FONAGY, P.** (1996): Playing with reality II: The development of psychic reality from a theoretical perspective. *International Journal of Psycho-Analysis*, 77, 459–479.
- TOMASELLO, M.–STROSBERG, R.–AKHTAR, N.** (1996): Eighteen-month-old learn words in non-ostensive context. *Journal of Child Language*, 23, 157–176.
- VAN IJZENDOORN, M. H.** (1995): Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview. *Psychological Bulletin*, 117, 387–403.
- WARD, M. J.–CARLSON, E. A.** (1995): Associations among Adult Attachment representations, maternal sensitivity, and infant-mother attachment in a sample of adolescent mothers. *Child Development*, 66, 69–79.
- WATERS, E.–MERRICK, S.–ALBERSHEIM, L.–TREBOUX, D.–CROWELL, J.** (1995 May): *From the strange situation to the Adult Attachment Interview: A 20-year longitudinal study of attachment security in infancy and early adulthood.* Paper presented at the Society for Research in Child Development, Indianapolis
- WATERS, E.–WIPPMAN, J.–SROUFE, L. A.** (1979): Attachment, positive affect, and competence in the peer group: Two studies in construct validation. *Child Development*, 50, 821–829.
- WIMMER, H.–PERNER, J.** (1983): Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition*, 13, 103–128.